

TÜRÜK

2021, Yıl/Year: 9, Sayı/Issue: 25, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / *Date of Received*: 27.04.2021

Kabul Tarihi / *Date of Accepted*: 10.06.2021

Sayfa / *Page*: 1-10

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / *Writer*:

 Prof. Dr. Metin Özarslan

Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halkbilimi Bölümü

metino@hacettepe.edu.tr

 MA. Ergün VEREN

Türk Halkbilimi Uzmanı

ergunveren@hotmail.com

HALKBİLİMİ DERLEME YÖNTEMLERİNDE ADI ANILMAYAN BİR DERLEME BİÇİMİ İÇİN TEKLİFLER

Öz

Derleme, gündelik hayatta “toplama, temin etme” karşılığında kullanılan bir kelimedir. Halkbilimi derleme yöntemlerinde de söz konusu karşılığa benzer; [geleneksel ham bilginin temin edilmesi, toplanması] biçiminde kabul ve ifade edilmektedir. Alan araştırması genelde planlama, derleme, değerlendirme şeklinde üç aşamada gerçekleşen aşamalı ve zincirleme bir faaliyettir. Derleme çalışması, alanda gözlem yahut görüşme yöntemleri kullanılarak ham bilginin toplanması, kaydedilmesi ve arşivlenmesi biçiminde yapılmakta, sonrasında kayıt altına alınan ham geleneksel bilgi, bilimsel kuram ve kavramlar zemininde değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Uygulamada öncelikle herhangi bir halkbilgisi ürününün elde edilebileceği muhtemel ortam tespit edilmektedir. Devamında söz konusu bilginin elde edilmesine yönelik hazırlık/planlama yapılmakta ve ortamına gidilmektedir. Sonrasında bahse konu ham bilgi görüşme, gözlem yapma, anket yapma gibi çeşitli derleme yöntemleriyle elde edilerek yazılı, sesli ve/veya görüntülü olarak kayıt altına alınmaktadır. Son aşamada da elde edilen ham bilgi bilimsel kuram ve kavramlarla analiz edilerek yeni bilgiler üretilmektedir. Derleme yöntemlerine dair bugüne kadar gerek Batı’da gerek Türkiye’de pek çok çalışma yapılmış, modeller oluşturulmuş, teklifler ileri sürülmüştür. Ancak Batı’da ve Türkiye’de halkbilimi derleme yöntemleri üzerine yapılan çalışmalar karşılaştırıldığında, batıda derleme kavram ve yöntemlerinin geliştirilerek sahada uygulandığı,

Türkiye’de ise Batı’dan tercüme edilen kavram ve yöntemlerin tıpkı veya tadil edilerek yayınlandığı ve sahada uygulanmaya çalışıldığı görülmüştür. Bütün bunlardan anlaşıldığı üzere halkbilimi derleme kavram ve yöntemleri Türkiye’ye batıdan tercüme yoluyla gelmiş olup batılı araştırmacıların genel tanımlarındaki yaklaşımları içerdiği anlaşılmaktadır. Derleme konusunda çalışma yapan araştırmacılar ve kimi kuruluşların yayınlarında, alan araştırması (derleme) öncesinde yapılması gereken ön hazırlık ve planlama safhasından doğrudan yahut dolaylı şekilde söz edilmiştir. Batı’nın sosyalleşme dinamikleri açısından düşünüldüğünde yapılacak bir derlemenin planlı, programlı olması anlaşılır bir durumdur. Ancak kendi kültürümüzde sosyal ilişkilerin oluşum ve düzeninde bize göre dinamikler söz konusudur. Otobüste, pazarda, hastanede kısa zamanlı sosyalleşme ortamı içinde son derece geniş bir halkbilgisinin paylaşımının husule geldiği ülkemizde de folklorcu, ham halkbilgisini eline geçen her fırsatı değerlendirerek kaydetmeyi bir sorumluluk olarak görmesi gerekmektedir. Bu çalışmanın omurgasını “Halkbilimi derleme yöntemlerinde sözü edilen süreç her zaman böyle mi işlemektedir/işlemelidir?” ve buna bağlı olarak “Ânî gelişen veya tesadüf edilen icra ortamlarında derleme çalışması yapılabilir mi, yapılması mümkünse derleme işlemi nasıl gerçekleştirilir?” soruları oluşturmaktadır. Söz konusu soruların çözümlerine yönelik olarak mevcut derleme literatürü gözden geçirilmiş; “anı”lardan hareketle uygulamada olmasına karşın halkbilimi derleme yöntemleri literatüründe adı anılmayan bir derleme biçimi için ad teklif edilmiş, teklif edilen biçim adının literatürde alması gereken yer tayin ve tespit edilmeye çalışılmıştır. Böylelikle bir yandan fiili durumun literatüre kazandırılması sağlanarak usul-esas karmaşasının önüne geçilmiş, diğer yandan şartlar oluştuğunda yapılabilecek hazırlıksız/plansız derlemenin adlandırılması ve bu adlandırmanın sınıflandırmadaki yeri tespit ve teyit edilmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Halkbilimi, derleme, yöntem, kavram, ânî gelişen / tesadüf edilen icra ortamı.

PROPOSALS FOR AN UNNAMED COMPILATION STYLE IN FOLKLORE COMPILATION METHODS

Abstract

Compilation is a word corresponding to “collecting, providing” in everyday life. It is accepted and expressed in the aforementioned sense [providing, collecting traditional raw information etc.] in folklore compilation methodology as well. In general, field research is a chain activity, which takes place in three stages: planning, compilation and analyzing. Compilation is known to be carried out in the form of collecting, recording and archiving raw information using field observation or interview methods, and the consecutive recorded raw traditional knowledge is evaluated on the basis of theories and concepts. In practice, the possible environment in which any folklore product can be obtained is determined. Then, preparation / planning is made for obtaining the information in question and the environment is visited. Subsequently, the raw information in question is obtained through various compilation methods such as interview, observation, and survey and recorded in written, audio and / or video form. In the last stage, new knowledge is produced by analyzing the raw information obtained with scientific theories and concepts. So far, in

relevance to compilation methods, a lot of studies deployed, models were created, and proposals have been put forward in Turkey and in the West. Nevertheless, compared to the studies on folklore collection methods in the West and Turkey, the West compilation concepts and methods have been observed to have developed and applied in the field, while in Turkey translated concepts and methods of the west are possibly being implemented and published in the field as identical or modified. All in all, the folklore compilation concepts and methods, thus, are understood to be as translations to have obtained from west and deployed in Turkey with the approach of western researchers in a general description. The preliminary preparation and planning phase that should be done before the field research (compilation) was mentioned directly or indirectly in the publications of researchers and some organizations working on compilation. In our country, where a wide range of folklore sharing occurs in a short-time socialization environments as in the bus, market, and hospital, the folklorist should see it as a responsibility to make use of every opportunity and record the raw folklore. The focus of this work is based on the sequencing questions: “Does the process mentioned in the folklore compilation methodology always work like this or should it be?” and also “Can a compilation work be done in sudden developing or coincidental performance environments, and if this is possible, how is the compilation process done?” In the study, the literature was reviewed to find answers to aforementioned questions, and based on “memories”, although it is in practice, a new compilation method is proposed, which is not mentioned, to the folklore compilation methodology, and there is an attempt to determine if the proposed method would be valid in literature. Thus, on the one hand, by providing the actual situation to the literature, the procedural-essential confusion will be avoided, on the other hand, the naming of the unprepared / unplanned compilation that can be made when the conditions occur, and the place of this naming in the classification will be determined and confirmed.

Keywords: Folklore, compilation, methodology, concept, sudden / coincidental performance environment

“İlmi, yeni nesiller tamamlar”.Ord. Prof. M. Fuad Köprülü

Giriş

Halkbilimi disiplini, sahadaki geleneksel bilginin sözlü kültür ortamından yazılı kültür ortamına aktarılması genelde aşamalı ve zincirleme yöntemle gerçekleştirildiği bilinmektedir. Genel kabul ve uygulamaya göre planlama, derleme ve değerlendirme aşamalarıyla icra edilen alan araştırması sistematığının zorlu olduğu kadar keyifli bir çalışma olduğu hususunda da araştırmacılar ittifak hâlinindedir. Bu doğrultuda yapılan derleme çalışması, alanda gözlem yahut görüşme yöntemleri kullanılarak ham bilginin toplanması, kaydedilmesi ve arşivlenmesi biçiminde yapılmakta, sonrasında kayıt altına alınan geleneksel ham bilgi, bilimsel kuram ve kavramlarla değerlendirmeye tabi tutulmaktadır (Veren 2019a: 33). Ancak halkbilimi derleme yöntemlerinde süreç her zaman böyle mi işlemektedir/işlemelidir? Ânî gelişen veya tesadüf edilen icra ortamlarında derleme çalışması yapılabilir mi, yapılması mümkünse derleme işlemi nasıl gerçekleştirilir? Bu ve benzeri soruların, sorun olarak belirlendiği bu çalışmada; soruların çözümlerine yönelik olarak mevcut derleme literatürü gözden geçirilerek, “anı”lardan hareketle halkbilimi derleme yöntemlerine yeni bir biçim adı ve bu biçim adının literatürde alması gereken yere dair teklif amaçlanmıştır.

Halkbilimi Derleme Yöntemleri ile İlgili Kimi Dikkatler

Türkiye sahasında pek çok yörede güncel konuşma dilinde yer alan “derme”, “derleme”, “deri”, “derim” gibi ifadelerin genel olarak “toplama, temin etme” (Veren 2019b: 43, 44, 57, 58, 72, 96) karşılığında kullanıldığı, Dîvânü Lugatî’t-Türk’e bakıldığında da aynı anlamdaki kelimenin “tergeşmek [arka arkaya gelerek terleşmek-]” (Atalay 1985: C-II, 206) ve “tirkeşmek [toplanmak, toplaşmak, derleşmek]” (Atalay 1985: C-I, 140, 459; C-III, 65), Şeyh Süleyman Efendi’nin Çağatay Sözlüğü’nde ise “dermak [tırmak, intiyat etmek]” (Kúnos 1902: 52) şeklinde verildiği görülmektedir. Kavram olarak “derleme”nin halkbilimi derleme yöntemlerinde genellikle yukarıdaki açıklamalara benzer; [geleneksel ham bilginin temin edilmesi, toplanması] biçiminde kabul ve ifade edildiğine tanık olunmaktadır. Sözü edilen kabul ve ifadeler aşağıdaki satırlarda daha detaylı olarak verilecektir.

Batı’da derleme yöntemleri üzerine yapılan öncül çalışmalarda, derleme safhasında ön hazırlık ve planlama öncelenerek, “gözlem, karşılaştırma ve anket” yöntemlerinin kullanılması üzerinde durulmuş, “en iyi anket yönteminin dolaysız/doğrudan anket tekniği olduğu” ifade edilmiş, alandan toplanan bilgilerin harita üzerine işlenmesi şeklinde tanımlanabilecek “harita usulü”nden de yararlanılabileceği önerilmiş (van Gennep 1939: 24-25), ayrıca “uzağa ait hazırlık” ve “vasıtasız hazırlık” biçiminde tanımlanan ön hazırlık/planlama safhasının¹ ve “müşahede”nin önemine vurgu yapılarak, derlemeci “müşahit” şeklinde ifade edilmiş, derleme safhasında “müşahede metodu” yeterli görülmeyle “doğrudan doğruya anket” ve “doğrudan doğruya olmayan anket” yöntemlerine de başvurulması gerektiği kaydedilmiştir (Saintyves 1951: 105-110). Yine sahada folklor derleme metotları açıklanırken ilmi araştırmanın aşamaları “meselenin ortaya konulması, meselenin tahlili (analiz), ‘mahsul’lerin derlenmesi, ‘keşif’lerin sunulması ve mahsullerin tahlili/yorumlanmasına dayanılarak hipotezlerin kurulması” şeklinde kategorize edilmiş; “gözlem ve mülâkat” metotlarına yardımcı olarak “anket ve buldurmaca listeleri” tekniklerinin de kullanılabileceği (Goldstein 1983: 12, 54-67, 105-109) ileri sürülmüştür. Derleme yöntemlerine dair çalışmalarda, yine planlama öncelenerek derleme yapılacak çalışma alanının sınırlandırılması, konunun seçilmesi, etkinlik alanının belirlenmesi ve sonrasında malzemenin alandan temin edilirken bunların elemeye, düzenlemeye ve analize tabi tutulması gerektiği (Krohn-Krohn 2004: 1-37)² üzerinde de durulduğu görülmektedir.

Türkiye’de, Erken Cumhuriyet Dönemi’nden başlayarak, folklor araştırmalarında Fin usulünün uygulanması gerektiği, Hamit Zübeyr tarafından halkın; “bilgisine başvurulacak olan halk kitlesi, toplayanlar ve tanzim edenler” şeklinde tasnif edilebileceği dile getirilerek derleme çalışması ve söz konusu çalışmayı yapanlara yönelik “toplayanlar, toplamak, toplayıcı” ifadeleri kullanılmış; toplamanın [derlemenin] sorarak, araştırarak ve gözetleyerek yapılacağı, bahse konu çalışmayı “tesadüfe bırakmanın doğru olmadığı, halkın ananelerini araştırmak için en iyi usulün halk arasında daimi surette beraber yaşamak, teklifsizce konuşmak” olduğu ileri sürülmüştür. Macar Etnografya Cemiyeti’nin yayımladığı dokümandan hareketle Anadolu sahası için halkbilgisi derleme soru cetveli hazırlanmış, yapılacak derleme çalışmalarının “planlama” safhasına adı konulmamış biçimde gönderme yapılmıştır (Koşay 1932: 15, 16, 17). Alan araştırması kavramı, “Öteki sosyal bilimlerde olduğu gibi, halkbilimsel araştırma ve çalışmalarda da seçilen konuya ilişkin özgün ve güvenilir bilgi elde etmek, derlemek için araştırmacının araştırma yapacağı grubun ya da topluluğun yaşadığı yere giderek çalışması” şeklinde tanımlanmış; derleme teknikleri de gözlem

¹ Paul Saintyves’in ön hazırlık/planlama çalışmasına verdiği önem, “Halk hayatının müşahedesi zannedilebileceği kadar kolay bir iş değildir. Bir köy hayatı, öyle bir hâdiseler âleminde meydana gelir, öyle kocaman, karışık ve içinden çıkılmaz bir realite teşkil eder ki, bunun ortasında iyi hazırlanmamış bir kimse, kendine bir yol açıp bu karışık yığıcı aydınlatamaz” (Saintyves, 1951: 107) şeklindeki açıklamasından anlaşılmalıdır.

² Batıda bu hususta başka çalışmaların varlığı pek tabiidir. Burada birkaç örnekle yetinilmiştir.

(olaya ya da toplumsal yaşama katılarak), görüşme (mülakat), soru kâğıdı (anket) uygulama, kılavuz veya kaynak kişi kullanma” (Örnek 1977: 55) biçiminde sıralanmıştır. Tanımda geçen “seçilen konuya ilişkin” ifadesinden derleme öncesinde yapılan ön çalışma ve planlama safhası anlaşılmaktadır.

Derleme yöntemlerine ilişkin olarak “Araştırmacının güvenilir, özgün bilgi elde etmek amacıyla araştırma yapacağı topluluğun yaşadığı yere giderek çalışmasına alan araştırması denir.” şeklinde tanım geliştirilmiş, alan araştırmasına çıkacak araştırmacının/ekibin öncelikle “araştırma plâni” hazırlaması gerektiği kaydedilerek, alan araştırmalarında gözlem, görüşme (mülakat), soru kâğıdı (anket), kılavuz veya kaynak kişi kullanma tekniklerinin uygulanabileceği ifade edilmiştir (Tan 2008: 120, 121). Farklı bir çalışmada ise “tespit edilen araştırma konusuyla ilgili halk kültürü unsurları hakkında bilgi almak için söz konusu unsurların yaşadığı topluluğa gidilerek çalışmalarda bulunulmasına” alan araştırması adını verilmiş; söz konusu çalışmanın planlama, derleme ve değerlendirme olmak üç temel safhadan oluşacağı kaydedilmiş; “Kısaca, derleme yapma her şeyden önce bir planlama meselesidir.” önermesiyle de planlama safhasının önemini vurgulamıştır. Diğer yandan derlemenin gözlem, görüşme (mülakat), anket ve buldurmaca listesi yöntemleri kullanılarak yapılabileceği açıklanmıştır. (Çobanoğlu 2012: 65, 66, 73, 77-88; 2018: 33, 34).³ Derleme kavramının, “Halk bilgisi yaratmalarının belli bir zamanda, belli bir yerde, belli bazı araç ve yöntemleri kullanan uzman halk bilimci veya amatör olarak halk bilimine ilgi duyan kişi veya kişilerce, halk bilgisi ürünlerini yaratan, yeniden yaratan, taşıyan, nakleden, aktaran ve icrâ eden kişilerden sözlü, yazılı ve görsel olarak kaydedilmesi ve maddi ürünlerin toplanması işidir.” şeklinde ifade edilen bir yayında, “planlama/ön hazırlık, derleme, tasnifi ve arşive hazırlama, ilk rapor hazırlığı, sözlü bilginin yazıya geçirilmesi, ses ve görüntü kayıtlarının çözümlenmesi, arşivleme ve yayıma hazırlanması” biçiminde safhalandırılmış; sahada “anket, gözlem ve görüşme” tekniklerinin kullanılacağı açıklanmıştır (Ekici 2018: 25, 26, 45-63, 64-85, 87-142). Derleme çalışmasına ilişkin bir anıdan yola çıkılarak “Derleyici anlatanın hayatını, sanatının özelliklerini, dinleyici kitleyi, dinleyicinin kültürünü ve toplumun genel kültürünü çok iyi bilecek, bu zor işi, yoksa başarılı derleme yapamaz” (Başgöz 2019: 4) şeklinde tespitte bulunan bir çalışmada ayrıca derleme öncesi yapılması gereken hazırlık ve planlamanın önemine de değinilmiştir.

Yukarıda sıralananların yanı sıra pek çok araştırmacı⁴ ve kuruluşun derleme yöntemleri üzerine yaptığı yayınlarda⁵, derleme safhası öncesinde yapılması gereken ön hazırlık ve planlama safhasından doğrudan yahut dolaylı biçimde söz edilmiş, derleme teknikleri de genelde gözlem ve görüşme şeklinde tasnif edilmiştir. Batı’da ve Türkiye’de halkbilimi derleme yöntemleri üzerine yapılan çalışmalar karşılaştırıldığında, batıda derleme kavram ve yöntemlerinin geliştirilerek sahada uygulandığı, Türkiye’de ise batıdan tercüme edilen kavram ve yöntemlerin tıpkı veya tadil edilerek yayınlandığı ve sahada uygulanmaya çalışıldığı dikkati çekmektedir. Bütün bunlardan anlaşıldığı üzere halkbilimi derleme kavram ve yöntemleri Türkiye’ye batıdan tercüme yoluyla gelmiş olup batılı araştırmacıların genel tanımlarındaki yaklaşımları içerdiği anlaşılmaktadır. Buraya kadar incelenen kaynaklara göre, alanda icra edilecek derleme çalışmasına başlamadan ön hazırlık ve planlama yapılması gerekmektedir. Peki, halkbilimi derleme yöntemlerindeki süreç her zaman böyle mi işlemektedir/işlemelidir? Âni gelişen veya tesadüf edilen icra ortamlarında derleme çalışması yapılabilir mi, yapılması mümkünse derleme işlemi nasıl gerçekleştirilir?

Anılardan Hareketle Yeni Bir Derleme Biçimi “Âni/Tesadüfî Derleme”

³ Özkul Çobanoğlu (2012: 68) çalışmasında, Goldstein’in (1983) çalışmasını özetlediğini ifade etmiştir.

⁴ Geniş bilgi için bkz.: ([Fındıkoğlu] 1928, 1949), (Ocakcioğlu 1938), (Koşay 1939), (Rüstov 1939), (Çekli 1941), (Demirkan 1942), (Arık 1947), (Öztelli-Çiçekli 1958), (Yener 1960), (Tezel 1969), (Erdek 1977), (Alangu 1983, 2020), (Sakaoğlu 1988), (Bali 1988), (Karadağ 1989), (Türkmen 1992-1993), (Karadağ-Kaya 1995), (Sezen 1996), (Artun 2011, 2014), (Gürçayır-Teke 2016).

⁵ Geniş bilgi için bkz.: (Halkiyat Derleme Kılavuzu, 1938).

Sohbet ortamları bir yönüyle de pek çok bilginin/belgenin öğrenildiği, ortaya çıkarıldığı icra alanlarıdır (Veren 2019c: 20-23). Ânî gelişen veya tesadüf edilen icra ortamları için de benzer durum geçerlidir. Ânî gelişen veya tesadüf edilen icra ortamları tanımlamasıyla hangi ortamlardan söz edildiği sorusu akla gelebilir. Ânî gelişen veya tesadüf edilen icra ortamları; derleme yapma dışında farklı sebeplerle bulunduğu halde, icranın plansız, sebepsiz ve anlık olarak geliştiği/ortaya çıktığı ortamlardır. Örneğin; bir/birkaç kişinin ansızın müzik icrasına başladığı bir toplu taşıma aracı yahut sohbet edilirken gruptakilerden birinin memleketinin folklorik değerlerini anlatmaya başladığı herhangi bir sosyal mekân gibi...

“Ani/tesadüfî derleme” kavramını çağrıştıran “gezici derleyici” ve “tesadüfî derleyici” ifadeleri Kenneth S. Goldstein’in çalışmasında yer almaktadır. Çalışmada “Gezici derleyiciler”den “Bir yerde veya bir topluluk içinde yalnız birkaç gün kalan ve yüzlerce kaynak kişiden derlemeler yapan, rastgele münasebetler kuran, bir berber dükkânında, bir otobüste hikâyeye derleyen, bir birahane de birkaç fıkra söyleyip dinleyen bir derleyicinin, kaynak kişileri teşvik etmek gibi bir meselesi yoktur. Onun için derleme bir zaman, fırsat ve durum meselesidir.” biçiminde söz edilmiş, ayrıca, “Tesadüf olarak derleme yapan bir derleyicinin, icraatının tesadüfî folklor olduğu, tesadüfen tanınmış kimselerle yabancılardan gelişigüzel hikâyeler derledikleri, Amerikan folklorunun çoğunun bu çeşit olduğu” yönünde tespitlerde bulunulmuş, “Tesadüfî derleyicinin işinin nispeten kolay olduğunu, çünkü onun insanların iç âlemlerinin derinliklerine inmesine lüzum olmadığı, onlarla sadece tanışmasının yeteceği” (Goldstein 1983: 110-111) ileri sürülmüştür. Dikkat edilecek olursa, Goldstein’in açıklamalarında ifadesini bulan “gezici derleyici” ve “tesadüfî derleyici” karakterleri derleme yapma sebep ve saikiyle sahaya çıkan kişilerdir. Buldukları yerler de derleme sahalarıdır. Oysaki yukarıda açıklanan ânî gelişen veya tesadüf edilen icra ortamlarında derleme yapma sebep ve saikiyle bulunulma durumu söz konusu değildir. Tam tersine icra; plansız, sebepsiz ve anlık olarak gelişmekte ve gerçekleşmektedir. Bahse konu ortam ve icranın açıklanmasına yönelik örnek “anı”lar, aşağıda verilmiştir:

- ❖ Araştırmacı 1998 yılı Nisan ayında Ankara’da bir arkadaşının fotokopi ve kırtasiye dükkânında bulunduğu sırada sonradan adının Eşref Kuşakçı olduğunu öğrendiği müşteriyle karşılaştı. Aralarında gelişen sohbet esansında konu Erzurum’a ve âşıklık konusuna geldi. Eşref Kuşakçı da aşağıdaki anısını anlattı: “1983 yılında Pelit Meydanı’nda bir kahvede -şimdi adını hatırlamıyorum- Âşık Yaşar Reyhanî ile Âşık Murat Çobanoğlu ramazanda teravihten sonra atışma yapıyorlardı. Halk kahveyi tıklım tıklım doldurmuştu. Âşıklar atışmaya devam ederlerken birbirlerine karşı hakarete varan sözler söylemeye başladılar ve birdenbire sazları havaya kaldırıp birbirlerine vurmaya yeltendiler. Halk araya girdi ve âşıkları ayırdılar, program da bitmiş oldu. Sonradan orada söylenilenlere göre âşıklar bu işi, vaktin çok geç olmasından dolayı kahvedekileri dağıtmak amacıyla anlaşmalı olarak yapmışlar. Gerçekte aralarında kavga filan yokmuş”. Araştırmacı anlatım/aktarımın yazılı kaydını aldı. Sonrasında bu derlemeyi doktora tezinde yayımlandı.⁶
- ❖ Araştırmacı 2017 yılının yaz aylarında bir gün, tatil amacıyla Didim’de geçici olarak ikamet ederken, kuşluk vakti evin önüne gelen bir komşu kadın “bugün hayrımız var, buyurun” şeklinde seslendi ve hayır yerini tarif etti. Yöre halkından olan eşinden söz konusu davete ilişkin bilgi alan araştırmacı, adı geçen pratiğin “yörede yaşayanlarca ölmüş yakınlarına ithafen veya herhangi bir isteğin yahut dileğin gerçekleştiği durumlarda yapıldığını, hayır olarak genelde lokma döküldüğünü veya kar helvası dağıtıldığını” öğrendi. Eşiyle birlikte hayır yerine giden araştırmacı, burada yaşanan pratiği gözlemledi,

⁶ Geniş bilgi için bkz.: (Özarıslan 1999: 312; 2001: 278).

hayır sahipleriyle ve çevredekilerle görüştü, gerekli notları, ses ve görüntü kaydını cep telefonuna aldı. Bahsi geçen derlemeden birkaç gün sonra araştırmacı, kayınvalidesi ile sohbet ederken hanımefendi “Gugukçuk kuşu” ve “Kaplumbağa” temalı efsaneleri anlattı, çocukluğunda öğrendiği “uyku öncesi dua”yı aktardı. Araştırmacı da anlatım/aktarımın ses ve görüntü kaydını cep telefonuna aldı. Sonrasında bütün bu derlemeler yayımlandı.⁷

- ❖ Araştırmacı 2019 yılının ilk aylarında bir gün, Eskişehir’de yaşayan iki kardeş yeğenlerini ziyareti sırasında hoş sohbet döndü dolaştı; Dede Korkut Kitabı’na geldi. Küçük kardeş babasından kalan eşyaların arasında, on yedi yaşında lise birinci sınıf öğrencisiyken hazırladığı Dede Korkut konulu ödevini bulup sakladığından söz etti ve heyecanla gösterdi. Araştırmacı, söz konusu metni geçici olarak aldı, inceledi, metin üzerine bir yazı hazırladı. Hazırlanan yazı yayımlandı.⁸
- ❖ İki halkbilimci [M. Özarıslan - E. Veren] 2019 yılında bir gün rutin sağık kontrolü için Ankara’da bir hastanede bulunuyorlardı. Dışarıda kar yağıyordu. Hastane koridorunda hızla yürürken yanlarından geçtikleri üç kişilik gruptaki bir şahsın diğerklerine hitaben “Karahta zahmeride bir hafta çüt süren aç kalmazmış.” [Karakış’ta, Zemheri’de bir hafta çift süren aç kalmazmış.] (Çorum yöresi) şeklinde aktarımda bulunduğunu işitince bir anda durdular ve gruba doğru döndüler. Araştırmacılarından biri [E. Veren], grupta konuşan şahsa hitaben “Söylediğiniz söz dikkatimi çekti, ben bu konulara çalışıyorum, tekrarlar mısınız?” dedi. Şahıs aktarımını tekrarladı. Sonrasında şahsın kabul ve izni dairesinde kendisine yöneltilen sorular, zaman/mekân ifşası, şahsın kimlik bilgileri ve açıklamasından oluşan görüşmenin ses kaydını⁹ cep telefonuna aldı.

Örnek verilen “anı”lar anlaşılacağı üzere çeşitli zaman ve mekânlarda tarafımızca yapılmış olan ânî/tesadüfi derlemelerden oluşmaktadır. Böylesi derlemelerle şüphe yok ki hemen her folklor araştırmacısının alan araştırması veya mesleki hayatında karşılaşmış olması söz konusudur. Bununla beraber bu türden derlemelerin literatür bilgilerine göre “derleme çalışmasının ön hazırlığı/planlaması yapılmış olmalıdır” prensibiyle uyuşmadığı da ortadadır. Bu durumda söz konusu ortamlarda derleme amacıyla hazır bulunulmadığında herhangi bir hazırlık veya planlama olmaksızın yapılan çalışmalar, literatürde sıralanan alan araştırması safhalarıyla örtüşmediğinden derleme olarak kabul edilmeyecek midir?

Görüşümüze göre, ânî gelişen veya tesadüf edilen icra ortamlarında derleme çalışması yapmak mümkün, hatta kimi zaman zorunludur. Çünkü o güne kadar tespit edilmemiş geleneksel bir bilginin söz konusu icra ortamında derlenmesi halkbilimi literatürüne sağlayacağı katkı bağlamında zorunlu ve önemlidir. Zira “Halkbilimi derleme, genel olarak derleme geleneğinin bir yönü ise, o zaman belki de folklor derleme motivasyonu genel olarak nesnelere derleme motivasyonu ile ilgilidir” (Dundes 2007: 425). Derlemenin uzun uzadıya planlanmamış, derlemeye konu olan icra ortamının folklorunun karşısına aniden çıkmış olması, derlenip kayda geçirilmesi acil bir halkbilgisinin belki de sonsuza dek kaybedilmesi anlamına gelebilir. Diğerk yandan profesyonel veya amatör olarak halkbilimi ile meşgul olan kişilerin ilgi ve çalışma alanlarına yönelik teorik ve pratik bilgilerinin yanı sıra yöntemle ait bilgilerinin de eksiksiz olması gerekmektedir. Adı geçen kişiler algıda seçicilik duygu durumuyla, farklı yörelerde ânî gelişen veya tesadüf edilen icra ortamlarında tespit ve teyit edebilecekleri geleneksel bilgileri, deneyimlerinin

⁷ Geniş bilgi için bkz.: (Veren 2019a: 33-36).

⁸ Geniş bilgi için bkz.: (Veren 2019c: 20-23).

⁹ Kayıt cihazının kullanımı ile ilgili olarak “Taşınabilir kayıt cihazları, kaynak kişinin aniden tetiklediği kendiliğinden gelişen son derece verimli derleme ortamlarını mümkün kılmaktadır” (Dorson 1957: 56) şeklindeki görüşü iki yönlü düşünmek gerekmektedir. Çünkü bu görüşten, kayıt cihazını gören kaynak kişinin yeni bilgiler aktarmak için tetiklendiği yönünde de bir anlam bulunmaktadır. Çalışmamızdaki anı örneklerinde kaynak kişilerin kayıt cihazından etkilenerek konuşma durumu söz konusu değildir.

yardımıyla planlama safhasını anlık ve zihinden gerçekleştirerek derleme safhasına dair iş ve işlemleri yerine getirmeleri icap etmektedir.

Hiç şüphesiz “materyalin anonimliği, kaynak kişinin güven ortamından emin olmak, kaynak kişilerden onay alınması ve mahremiyete hürmet” (Carter 2005: 152) ilkelerinin folklorcunun kendisi tarafından teminat altına alındığı tüm derlemeler planlama safhası olsun olmasın değerli ve özgündür. Bu zeminde folklorcu nezdinde her yer ve zaman halkbilgisinin kayda geçirilmesine elverişli birer ortam olarak düşünülmelidir. Nitekim kültürün tüm kadroları nasıl görelî ve yerelse, folklor derlemesinde kullanılan metotlar da böylesi durumlarda kültür eksenli olarak görelîdir. Evvelce de ifade edildiği üzere derleme yöntem ve metotlarıyla ilgili çalışmalar Batı’da ortaya çıkmış, ülkemizdeki çalışmalar da aynı doğrultuda yapılagelmiştir. Batı’nın sosyalleşme dinamikleri açısından düşünüldüğünde yapılacak bir derlemenin planlı, programlı olması anlaşılır bir durumdur. Ancak kendi kültürümüzde sosyal ilişkilerin oluşum ve düzeninde bize göre dinamikler söz konusudur. Otobüste, pazarda, hastanede kısa zamanlı sosyalleşme ortamı içinde son derece geniş bir halkbilgisinin paylaşımının husule geldiği ülkemizde de folklorcu, ham halkbilgisini eline geçen her fırsatı değerlendirerek kaydetmeyi bir sorumluluk olarak görür/görmelidir. Burada daha çok “âni/tesafüfî derleme” biçimi devreye girmektedir. Gerek toplumsal yapımızdan gerekse kültürel özelliklerimizden ötürü bu türden derlemelerin ülkemizde diğer toplum ve kültürlerle nazaran daha fazla olduğu ihtiyatla söylenebilir ve burada söz konusu edilen “âni/tesafüfî derleme” biçimine “Türk tipi derleme” de denebilir.

Sonuç

Türkiye’de uygulanan halkbilimi derleme yöntemlerine göre alan araştırması sistematığı planlama, derleme ve değerlendirme aşamalarında gerçekleştirilmektedir. Ancak kimi zaman, âni gelişen veya tesadüf edilen icra ortamlarında da âni yahut tesadüfî derleme yapılması ihtiyacı/zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Tarafımızca, “farklı sebeplerle bulunduğu halde, icranın plansız, sebepsiz ve anlık olarak geliştiği/ortaya çıktığı ortamlar” şeklinde tanımlanan söz konusu mecralarda gerçekleştirilmesine ihtiyaç/zorunluluk duyulacak derleme faaliyetinden literatürde söz edilmemektedir. Söz konusu eksiklikten hareketle, yazılı literatürde yer almayan bilginin, usul-esas karmaşasına sebep olabileceği varsayılarak, halkbilimi derleme yöntemleri bünyesine adı zikredilmeyen bu kavramın teklif edilmesi kanaati oluşmuştur.

Bununla beraber tarafımızca “Âni/Tesadüfî Derleme” adıyla derleme yöntemleri literatürüne yapılan teklife “halkbilimi camiasında bilinen hatta her derlemecinin karşılaştığı/karşılaşabileceği bir durum olduğu, tesadüfen de karşılaşılsa geleneksel bilginin var olan yöntemlerle kayıt altına alındığından yeni bir adlandırmayı gerektirmeyeceği” yönünde karşı çıkışlar olabilecektir. Bu çalışmada, “fiili durum”un literatüre taşınması ve halkbilimi camiasında bilinen hatta her derlemecinin karşılaştığı/karşılaşabileceği bir durum olan “âni/tesadüfî derleme” biçiminin de literatürde yer alması sağlanarak olası usul-esas karmaşasının engellenmesi öncelenmiştir. Yine, Kenneth S. Goldstein’in Türkiye Türkçesi’ne Sahada Folklor Derleme Metotları şeklinde çevrilen A Guide for Field Workers in Folklore kitabından hareketle Türkçe’ye derleme olarak çevrilen kelimenin aslında ‘field work= alan çalışması’na karşılık geldiği, “derleme ve alan çalışması ifadeleri arasında fark olduğu” da ileri sürülebilecektir. Görüşümüze göre, derleme ve alan çalışması ifadeleri arasında dilbilimsel zeminde anlam farkı olabilir. Ancak halkbilimi zemininde sahaya çıkan amatör veya profesyonel her halkbilimci alan çalışmasında derleme iş ve işlemlerini icra eder. Böylelikle derleme ve alan çalışması ifadeleri iç içe girerek “geleneksel ham bilginin temin edilmesi, toplanması” şeklindeki icranın ifasına dönüştüğünden dilbilimsel zemindeki anlamından farklı düşünülmeli ve dikkate alınmalıdır. Bunun yanı sıra günümüzde kabul gören ve

uygulanan halkbilimi alan araştırmaları planlama, derleme, değerlendirme safhaları ile bir bütündür ve “ifadeler” üzerinden geliştirilecek herhangi bir tartışma bu gerçeği değiştirmeyecektir.

Sonuç olarak, ânî gelişen veya tesadüf edilen icra ortamlarında yapılacak derleme iş ve işlemlerinin “ânî/tesadüfi derleme” biçiminde tanımlanmasının ayrıca halkbilimi derleme faaliyetinin de “planlı derleme” ve “ânî/tesadüfi derleme” şeklinde sınıflandırılmasının daha yetkin ve yerinde bir yaklaşım olacağı değerlendirilmiştir. Böylelikle bir yandan fiili durumun literatüre kazandırılması sağlanarak usul-esas karmaşasının önüne geçilmiş, diğer yandan şartlar oluştuğunda yapılabilecek hazırlıksız/plansız derlemenin adlandırılması ve bu adlandırmanın sınıflandırmadaki yeri tespit ve teyit edilmiş olacaktır.

Kaynaklar

- Alangu, Tahir (1983). *Türkiye Folkloru El Kitabı*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Alangu, Tahir (2020). *Türkiye Folkloru El Kitabı* (haz. İsmail Görkem). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Arık, Remzi Oğuz (1947). *Müze Tarih ve Folklor Çalışmaları Kılavuzu*. Ankara: Ulus Basımevi.
- Artun, Erman (2011). *Türk Halkbilimi 7*. Baskı. Adana: Karahan Kitabevi.
- Artun, Erman (2014). *Ansiklopedik Halkbilimi / Halk Edebiyatı Sözlüğü*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Atalay, Besim, haz. (1985). *Dîvânü Lugati't-Türk Tercümesi* Cilt: I-II-III. Ankara: TDK Yayınları.
- Bali, Muhan (1988). *Halk Edebiyatına Giriş Derleme Metotları (Ders Notları)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Bařęöz, Mehmet İlhan (2019). “Derlemenin Görünmeyen Güçlüğü”. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 2/2, s. 3-4.
- Carter, Denise (2005). “Living in Virtual Communities: An Ethnography of Human Relationship in Cyberspace”. *Information, Communication & Society*, 8, p. 148-167.
- Çekli, Hasan (1941). *Folklor Mevzuları*. Gaziantep: CHP Basımevi.
- Çobanoğlu, Özkul (2012). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş* 6. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu, Özkul (2018). *Halk Edebiyatına Giriş I* (ed. Halit Biltekin). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Demirkan, Selahattin (1942). *Köy Nasıl Tetkik Edilmelidir?*. İstanbul: Kültür Basımevi.
- Dorson, Richard M. (1957). “Standards for Collecting and Publishing American Folktales”. *The Journal of American Folklore*, 70/275, p. 53-57.
- Dundes, Alan (2007). *Meaning of Folklore: The Analytical Essays of Alan Dundes* (Edited and Introduced by Simon J. Bronner). University Press of Colorado - Utah State University Press.
- Ekici, Metin (2018). *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri* 8. Baskı. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Erdek, Kenan (1977). *Halk Bilimi Araştırma Yöntemi*. Ankara: Ünal Matbaası.
- [Fındıkoğlu], Ziyaeddin Fahri (1928). *Halk Bilgisi Toplayıcılarına Rehber*. İstanbul: İktisad Matbaası.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri (1949). *Folklor ve Etnografya Kılavuzu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat Müze ve Arşivi Neşriyatı.

- Goldstein, Kenneth S. (1983). *Sahada Folklor Derleme Metodları* (çev. Ahmet E. Uysal) 2. Basılış. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Gürçayır-Teke, Selcan (2016). *Türk Halk Biliminde Derleme -Çalışmalar, Tartışmalar-*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Halkiyat Derleme Kılavuzu* (1938). Aydın: CHP Basımevi.
- Karadağ, Metin (1989). *Halk Bilimine Giriş*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Karadağ, Metin ve Azat Kaya (1995). *Halk Bilimine Giriş*. Balıkesir: Balıkesir Akademi Dergisi Yayınları.
- [Koşay], Hamit Zübeyr (1932). *Halk Bilgisi Kılavuzu*. Ankara: Matbaacılık ve Neşriyat.
- Koşay, Hamit Zübeyr (1939). *Etnografya ve Folklor Kılavuzu*. Ankara: Ulus Basımevi.
- Krohn, Julius ve Kaarle Krohn (2004). *Halk Bilimi Yöntemi* (çev. Günseli Öçöz. haz. Fikret Türkmen). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kúnos, Ignaz (1902). *Şejx Sulejman Efendi's Çagataj-Osmanisches Wörterbuch*. Budapest: Mit Unterstützung der Ungarischen Akademie der Wissenschaften.
- Ocakcıoğlu, Haydar (1938). *Etnografya Kılavuzu*. İstanbul: Resimli Ay Basımevi.
- Örnek, Sedat Veyis (1977). *Türk Halkbilimi*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özarıslan, Metin (1999). "Erzurum ve Çevresinde Âşıklık Geleneğinin Bugünkü Durumu". Yayımlanmamış doktora tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Özarıslan, Metin (2001). *Erzurum Âşıklık Geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Öztelli, Cahit ve Ali Çiçekli (1958). *Küçük Folklor Çalışma Planı*. Konya: Yeni Kitap Basımevi.
- Rüstow, Alexander (1939). *Anadolu'nun Kadim İktisat, Anane ve Âdetlerine Dair Kollokyum Toplamaya Başlangıç ve Sual Cetvelleri*. İstanbul: Arkadaş Basımevi.
- Saintyves, Paul (1951). *Folklor El Kitabı* (çev. Bilal Aziz Yanıkoğlu). İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları.
- Sakaoğlu, Saim (1988). *Sahada Derleme Metodları*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Sezen, Lütfi (1996). *Halk Bilimi ve Derleme Metotları*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Tan, Nail (2008). *Folklor (Halk Bilimi) Genel Bilgiler* (7. Baskı). İstanbul: Özal Matbaacılık.
- Tezel, Naki (1969). *Türkiye Folklor ve Etnografya Kılavuzu*. Ankara: Millî Folklor Enstitüsü Yayınları.
- Türkmen, Fikret (1992-1993). *Sahada Folklor Derleme Teknikleri*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- van Gennep, Arnold (1939). *Folklor* (çev. Pertev Naili Boratav). Ankara: Ulus Basımevi.
- Veren, Ergün (2019a). "Aydın'dan Birkaç Derleme". *Aydın Kültürüne Halkbilimsel Dokunuşlar: İncirin Yağı*. Ankara: Aydınlılar Eğitim Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları, s. 33-36.
- Veren, Ergün (2019b). *Kocakarı Soğuklarından Zemheriye Anadolu Halk Takvimi*. İstanbul: Doğan Egmont Yayınları.
- Veren, Ergün (2019c). "Dede Korkut Liseden Atıldı mı?". *Türk Yurdu*, 382, Haziran s. 20-23.
- Yener, Enise (1960). *Etnografya Kılavuzu (Halk Sanat ve Geleneklerini Derleme Kılavuzu)*. Ankara: Doğuş Ltd. Ş. Matbaası.